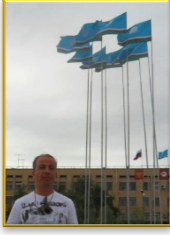

❑ MUVAFFAK DURANLI

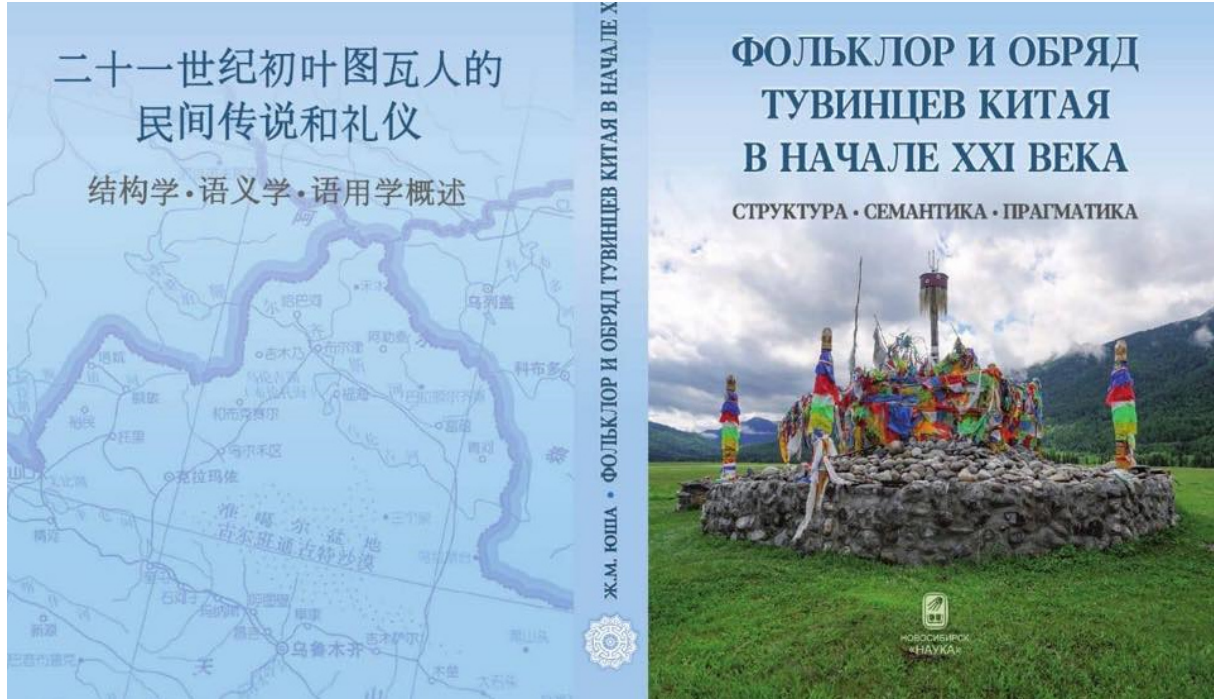

EGE ÜNİVERSİTESİ
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü

J. M. Yuşa, *Folklor Obryad Tuvintsev Kitaya V Naçale XXI Veka: Struktura. Semantika. Pragmatika*, [XXI. Yüzyılın Başında Çin'deki Tuvaların Folklor ve Ritüelleri. Yapı. Semantik. Uygulamalar], Novosibirsk, Nauka, 2018, 400 s.

Ж.М. Юша. *Фольклор и обряд тувинцев Китая в начале XXI века. Структура . Семантика. Прагматика* . Новосибирск : Наука, 2018 400 с.

Bilimler Akademisi Sibirya Bölümü, Filoloji Enstitüsü Sibirya Halkları Folklor Sektörü akademisyenlerinden Prof. Dr. Janna Mongeyevna Yuşa'nın "XXI. Yüzyılın Başında Tuvaların Folklor ve Törenleri. Yapı. Semantik. Uygulamalar" başlıklı bu yeni çalışması, kendi tarihi vatanlarının sınırları dışında, farklı bir etnik yapı ve farklı bir dil ortamında, Çin topraklarında yaşamlarını sürdüren Tuva etnik grubunun folklorik ve tören geleneklerinin günümüzdeki durumunu, halk kültürünü incelemeyi amaçlamıştır.

Günümüze değin Çin'deki Tuvaların kültürü hemen hemen hiçbir şekilde incelenmemiştir, bu nedenle kitabın yazarı her şeyden önce, çağdaş folklor-antropoloji biliminin ilkelerine uygun olarak analiz ettiği geleneği bütünüyle incelemek için elde ettiği verileri sistemleştirmiş, bu verileri daha geniş kültürel- coğrafi ve tipolojik ana metinler kapsamında ele almıştır. Yazarın bu konuda üzerine düşen sorumluluğu en iyi seviyede, kaliteli ve özenli bir şekilde yerine

getirdiğini söylemek gerekir. Bu çalışmanın temelinde, yazarın 2010-2018 yılları arasında alandan topladığı araştırma materyalleri yer almaktadır. Materyallerin dolaylı yollardan değil, doğrudan birincil kaynaklardan elde edilmesi bu çalışmanın değerini bir kez daha arttırmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan folklorik ve etnografik materyal, sadece Rusya ve Moğolistan topraklarındaki Tuvaların değil, aynı zamanda Türk- Moğol dünyasının farklı coğrafyalarında yaşayan Tuvaların geleneksel mitolojisi ve kültürü prizmasından karşılaştırmalı bir bakış açısı içinde incelenmiştir.

Çalışma, bu kitabın yazımında yürütülen alan çalışmalarının ve araştırmaların aşamalarının kısaca anlatıldığı yazara ait bir önsözle başlamaktadır. Kitap yedi ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın “*Sosyal Bilimlerde Çin'deki Halkların Manevi Kültürü*” başlığını taşıyan birinci bölümü, Çin topraklarını yurt edinmiş ve düşük nüfusa sahip halkların (Dungan, Tibetli, Rus, Kırgız, Bargut, Buryat, Oyrat, Kazak) ve elbette Çinlilerin folkloru üzerine Rus araştırmacılar ve BDT ülkelerindeki bilim adamlarının incelemelerinin tarihsel sürecini içermektedir, ayrıca Çin'de yaşayan Tuvaların sosyal bilimler açısından incelenmesinin ayrıntılı tarihi süreci de verilmiştir.

Kitabın “*Çin'in Tuvaları: Tarih ve Günümüz*” başlığını taşıyan ikinci bölümünde adlandırma, sayısal veriler, etnik yapı, Çin'deki Tuvaların yaşamında tarihi süreçler, Tuvaların dini tasavvurları, etnik aitlik, ekonomik uğraşlar ve maddi kültür sorunları incelenmiş, geleneksel kültürün günümüzdeki varlığını korumasında etno- turizmin rolüne değinilmiştir.

Tuvacanın statüsünü ortaya koymak amacıyla günümüzdeki dil konumu analiz edilmiş ve yaşanan bölgeye, ekonomik- kültürel tipe ve ana dilini kullananların yaş durumuna bağlı olarak dilin işlev derecesini belirleyen Tuvacanın yayıldığı dört alan gösterilmiştir.

Yazarın da belirttiği gibi, çok dilli bir ortamda yaşayan Tuvalar doğal olarak çok dilli bireylerdir. Onlar ana dillerinden başka yeterince iyi bir şekilde diğer dillere de hakim olarak komşu halkların dilleriyle karşılıklı etkileşim sonucunda ortaya çıkan dil değişimlerini kabullenmektedirler. Dil farklılaşmasındaki bu süreçler, ana dilin Tuvalar tarafından yitirilmesinin ilk işaretleri olarak kabul edilebilir. Bu nedenle çalışmada Kazakçanın, Tuvacanın leksiğine ve morfolojisine etkisi gösterilmiş; Moğolca, Çince ve Rusça alıntılarının kullanılma sıklıkları, Tuvacalar tarafından benimsenmiş Moğolca, Kazakça ve Çince yer adlarının kullanımları verilmiş; günümüz yaşamında internet ve cep telefonlarının dile etkisi incelenmiş ve Tuvacanın korunmasının önemine değinilmiştir.

Bu ikinci bölümde ana gelenek dışında yaşayan Çin Tuvalarının folkloru, ortak Tuva folklor geleneği çizgilerine sahip “folklor diyalekti” bakış açısıyla incelenmiştir. Bu ortak Tuva folklor geleneğinde metinlerin “değişkenlik” gösterebilecekleri bilinmektedir. Bütün folklorik türlerin (masal dışındaki nesirler, kahramanlık destanı, masallar, lirik şarkılar, diğer küçük türler) durumu, devamlılığı, Çin Tuvalarının folkloruna özgü genel ve bölgesel tür özellikleri de analiz edilmiştir. Çalışmanın yazarının belirttiği gibi, Rusya ve Moğolistan sınırlarında yaşayan Tuvaların çok önceden yitirdikleri anlatıcılık geleneği Çin'de yaşayan Tuvalarda varlığını sürdürmektedir. Fakat destana yönelik sakral yaklaşım kaybolmuştur, icra geleneğinde geçmişte zorunlu olan bazı kaçınmalar ve kurallar gözlemlenmemektedir.

Konu açısından masal dışındaki nesir türündeki eserler oldukça farklı yapıdadırlar. Bu tür eserler, günümüze değin otantik bir yapıya sahip olan genel Türk folklorunun eski tabakasını

bünyelerinde içermektedir, bu yüzden bu tür eserlerde ana kültürde artık yitirilmiş olan pek çok arkaik çizgi ve mitolojik tasavvurun korunmuş olduğu görülmektedir.

Şoor ile ilgili hikayelerin varlığı Çin'deki Tuvaların anlatı folklorunun özgün özelliklerinden biridir, çünkü geri kalan Tuva gruplarında (Rusya ve Moğolistan'daki) bu tür anlatılar kaydedilmemiştir. Şiirsel metinlerin organizasyon seviyesini ortaya koyan halk şarkılarının ayırt edici leksik- şiirsel özellikleri, farklı stiller için farklı leksiklerin seçilmesi, fillerin, ayrıca sanatsal ifade araçlarının kullanımı incelenmiştir. Her şarkının şiirsel metnin oluşum seviyesinde onun konusu ve işlevi ile şekillenen kendine ait üsluplara sahip olduğu tespit edilmiştir. Ana kültür kuşağından farklı olarak Çin ve Moğolistan'da yaşayan Tuvaların şarkı geleneğinin birbiriyle bağlantılı olduğu belirtilmiştir. Çin ve Rusya'da yaşayan Tuvaların bilmece ve atasözlerinin karşılıklı analizi her iki grupta küçük türlerde pek çok benzer metin olduğunu göstermiştir. Bu tür küçük türlerdeki eserlerin varyantları bazı farklılıklara karşın Tuvalara ait ortak bir folklor geleneği olduğunu kanıtlamaktadır. Rusya'daki Tuvaların geleneksel folkloru sözlü ve yazılı olmak üzere iki formda olmasına karşın Çin'deki Tuvalar için folklorun varlığı sadece sözlü form olarak karakteristiktir.

Çalışmanın üçüncü bölümü ritüelistik ve folklorik geleneğin incelenmesini teorik açıdan ele almakta ve "*Folklorik Geleneğin Günümüzdeki Konumu*" başlığını taşımaktadır. Çin'deki Tuvaların folkloru ve törenleri on iki kültür kodundan oluşan bir kültür metni olarak incelenmiştir. Buradaki on iki kod şu şekildedir: hareket, sözlü aktarım, yiyecek, mekan, kişi, zaman, oyun, sayı, renk, nesne, ses, müzik. Her kültür koduna genel bir karakteristik verilmiş, kodun semantiği ve yapısı belirlenmiş, karakteristik işaretler ve sembolik özellikleri ortaya konulmuş, aile ve takvim ritüelleri kadrosu içinde kültür kodunun işlevsel önemi analiz edilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümü "*Tören Folkloru, İncelemenin Teorik Bakış Açıları*" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm içerisinde tören folklorunu incelemeye yönelik genel bakış açıları değerlendirilmiş, kültürel kodların karakteristik yapıları üzerinde durularak Çin, Rusya ve Moğolistan topraklarında yaşayan Tuvaların tören folkloru genel hatlarıyla tanıtılmış ve tür özellikleri gösterilmiştir.

Kitabın beşinci bölümü "*Çocukluk Dönemi Tören Folkloru*" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Çin'deki Tuvaların geleneksel kültüründe çocukluk devresine ait ritüellere yer verilmiş, bu dönem içinde çocuğun sağlığını korumak amaçlı bir dizi koruma önlemlerini içeren ve çocuğun doğumu ile bağlantılı törenlerin önemi üzerinde durulmuştur.

Ayrıca bu bölüm içerisinde hamilelik ve doğumla ilgili tasavvurlar ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, plasentayı gömme töreninin (*soŋgu iyezi şıgjaarı*) yapısı ve semantiği, çocuğun doğum ziyafeti ve ilk saç kesim töreni tasvir edilmiştir. Doğumla ilgili törenlerin arkaik formda korunduğu ve yapısında en eski formları içerdiği yargısına varmak mümkündür. Bu törenlerdeki bütün eylemler çocuğa iyi bir kader vermek, onu olası bütün felaketlerden korumak ve geleceğe uzanan "yolunu açmak" amacıyla yapılmaktadır. Çin'de yaşayan Tuvalar arasında geçerli olan çocukluk dönemine ait bu törenler diğer Türk- Moğol halkları ile ortak köklere ve benzer uygulamalara sahiptir.

"*Folklorik-Etnografik Bir Kompleks Olarak Düğün*" başlığını taşıyan altıncı bölümde geleneksel evlenme türleri ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Burada dünürçülüğün yapısı, söz, düğün öncesi ve düğün sonrası uygulamalar ele alınmıştır. Yazar tarafından Çin'de yaşayan Tuvaların

düğün törenleri, bünyesinde pek çok geleneği birleştiren bütüncül bir folklorik-etnografik kompleks olarak ele alınmıştır. Günümüze değin Çin'deki Tuvaların düğünlerinde geleneksel yarışmalar (koyun başı için mücadele, ev ateşini yakma yarışması, un serpmeye, koyun derisi için mücadele vs.) düzenlenmektedir, bu tür törenler Rusya'daki Tuvalar arasında XIX. yüzyılın sonunda kaydedilmiştir. Bu tür yarışma ve törenler Türk- Moğol düğün geleneğinin bir bütün olarak algılanabileceğini göstermektedir.

Kitabın "*Takvim- Tören Folkloru*" başlığını taşıyan yedinci bölümü, Çin'deki Tuvaların geleneksel kültüründe önemli bir yer tutan yeni yıl ve yaz ritüellerini ele almaktadır. Çalışmada her takvim töreninin semantik özelliği ve uygulama sisteminin özellikleri gösterilmiştir. Özellikle yeni yıl törenlerinin temel yapısı, geçen yılı doğru bir şekilde uğurlamak ve yeni gelen yılı layıkıyla karşılamaktır.

Ovaa dagırı adı verilen yaz töreninde bütün geleneksel inançların karışımının yer aldığı yazar tarafından belirlenmiştir. Bu törenlerde lamalar tarafından okunan Budist metinlerinden başka törenin katılımcıları Altay'ın iyisi Ak- Ogben'den gelecek yıla hayırlar getirmesini istedikleri alkışlar- *çalbarırlar* dile getirmektedirler.

Aile ve takvim törenlerinin yapısında yer alan geleneksel yarışlar ve oyunlar bu törenlerin ayrılmaz bir parçasıdır.

Çin'de yaşayan Tuvaların takvim ritüellerinde, çocukluk dönemi uygulamalarından farklı olarak yeni uygulamalar da yer almaktadır.

Çalışmanın "*Sonuç*" bölümünde yazar, sadece Çin, Rusya ve Moğolistan'daki Tuvaların değil, aynı zamanda diğer Türk- Moğol halklarının da (Altay, Buryat, Hakas, Moğol) törenlerindeki ortak motif ve paralelliklere değinmiş ve bu yaklaşım da kitabın değerini daha da arttırmıştır.

Sonuçtan sonra kitapta "Kısaltmalar", "Kaynakça" ve "Kaynak Kişiler" hakkında bilgi verilen bölümler gelmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz bu bölümlerden sonra altı ek dosya yer almaktadır.

Birinci ek dosyada Çin ve Rusya'daki Tuvaların folkloru için karakteristik olan halk terminolojisi ve folklorik türler sistemi gösterilmiştir.

İkinci ek dosyada doğum töreninin kodları ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Üçüncü ek dosyada geleneksel düğün töreni kodları, dördüncü ek dosyada ise yeni yılı karşılama töreninin kodlarına yer verilmiştir.

Beşinci ek dosyada yaz bayramının kodlarına değinilirken, altıncı ek dosyada ise sadece Çin'de değil, diğer ülkelerde de yaşayan Tuvaların hayır dualarından örnekler verilmiştir.

Janna M. Yuşa tarafından hazırlanan bu çalışma, Çin içinde küçük bir etnik grup olan Tuvaların folklor ve tören geleneğini ele alan ilk ayrıntılı çalışmadır. Yuşa, Tuvaların geleneksel kültüründeki değişimi ve korunan değerleri daha iyi ortaya koyabilmek için bulguları Çin gelenekleri ile de karşılaştırma metoduna başvurmuştur.

Çalışmanın sonunda tematik bir dizin yer almakta, bu da pek çok kavram, ritüel ve töreni içeren bu çalışmanın kullanımını kolaylaştırmaktadır.

Dizin bölümünden sonra çalışmanın genel olarak içeriğini özetleyen İngilizce ve Çince özetler bulunmaktadır.

Janna Yuşa, çalışmalarını daha çok Tuva kültürü üzerinde yoğunlaştırmış bir araştırmacıdır. Onun 2014 yılında yine Novosibirsk şehrinde yayımlanan *“Zarubejnie Tuvintsı v Obyektive Fotokamerı. Tuvintsı Kitaya”* [Fotoğraf Kamerasının Objektifinde Yurt Dışındaki Tuvalar. Çin’in Tuvaları] adlı çalışması, şu anda tanıtmaya çalıştığımız çalışmasının fotoğraf içerikli bir taslağı, aynı zamanda görsel şölen niteliğindedir. 2014 yılındaki bu yayının ardından yine alan araştırmalarına devam eden araştırmacı, 2018 yılında okuyucuyla buluşan *“Folklor Obryad Tuvintsev V Naçale XXI Veka: Struktura. Semantika. Pragmatika”* [XXI. Yüzyılın Başında Tuvaların Folklor ve Törenleri. Yapı. Semantik. Uygulamalar] adlı çalışmasını yayımlamıştır.

Janna Yuşa, ülkemizde de tanınan bir araştırmacıdır. Türkiye’de gerçekleştirilen pek çok uluslararası kongreye katılan araştırmacı, özellikle Tuva kültürünün ülkemizde tanınmasında öncü bir rol oynamıştır.

Bütünüyle alan araştırmasına dayanan bu çok yönlü titiz çalışmasından dolayı Janna M. Yuşa’yı kutluyor, bu çalışmanın en kısa sürede Türkçeye kazandırılarak daha fazla araştırmacıya ulaşmasını diliyoruz.

